

LA HISTÒRIA SILENCIADA

**RECORDS DE MONTSERRAT REIXACH, JOSEFINA FORTUNY,
ASSUMPCIÓ NADAL I MARIA PERALTA**

I MARGA GÓMEZ INGLADA

La Guerra Civil havia representat la mort de molts parents, amics i coneguts durant els més de tres anys que va durar l'enfrontament bèl·lic. Els actes de violència a la rereguarda, un dels apartats més tristos de la nostra història col·lectiva, juntament amb les dificultats en el proveïment de productes de primera necessitat, havien contribuït a potenciar el desànim i el cansament en la població civil.

L'ocupació de Catalunya va ser el cop definitiu a la República, i va suposar l'inici del nou règim de repressió i de por imposat pels guanyadors. La persecució indiscriminada de tots els sospitosos de no ser addictes al règim, un concepte molt ampli en un país on les esquerres havien guanyat àmpliament les darreres eleccions democràtiques, feia que gairebé tothom fos sospitós. Les delacions i els procediments sumaríssims van ser la tònica dels primers anys de la dictadura. La finalitat era clara: aconseguir una població dòcil i atemorida per por a possibles represàlies.

En aquest marc, les dificultats en els proveïments no es van solucionar. Si bé les autoritats militars van tenir cura d'acompanyar la seva entrada triomfal als pobles i ciutats "alliberats" amb grans dosis de pa i xocolata per a la canalla, passats els primers dies, les dificultats es van tornar a imposar. Al Prat, durant mesos, els flequers van intentar cobrar els pans

■ Saló de plens de l'Ajuntament, l'any 1948

fets per al 25 de gener de 1939, tot i que al final van haver de renunciar-hi. Les fàbriques, retornades als seus propietaris després dels anys de control obrer, tenien dificultats per tornar a funcionar i es va haver de tornar a plantar arròs als camps de la Bunyola. Són tres exemples de les dificultats que impedièn la tornada a la normalitat. Normalitat impossible després d'una sagnant guerra fratricida.

Un dels efectes més tràgics de la repressió va ser l'afusellament de milers de persones després de processos militars sense cap garantia legal. Eren persones acusades d'auxili a la rebel·lió, d'assassinats o d'altres accions violentes. Una paradoxa, quan l'únic delictes de tots ells va ser la defensa del règim legal vigent. Eren sindicalistes, polítics i gent del carrer ajusticiats sense saber ben bé de què se'ls acusava. Només al Camp de la Bota, entre 1939 i 1952 van morir afusellades 1.704 persones.

Del Prat, van ser afusellades 13 persones al Camp de la Bota, entre 1939 i 1943. Tots ells tenien ideologies diferents i compromisos polítics i sindicals de diferent grau. Molts estaven casats i tenien fills. L'amor a la família, en la major part de casos, els va fer quedar-se al Prat, en un

moment en què la seva vida corria perill. Estaven convençuts que no havien comès cap delicte que justificués l'exili. Es van equivocar. Per al règim franquista, qualsevol defensor de la República era un enemic i com a tals, els van tractar. Tretze pratencs entre els quals hi havia un alcalde, regidors, treballadors del camp i obrers, tots van ser passats per les armes després d'un consell de guerra fraudulent. Com escrivien els delators, *"No eran dignos de vivir en la nueva España."* Ells tampoc volien *"aquella España"* i per això van lluitar i per això van donar la seva vida. De la seva mort, i de la de tants milers de persones, en van sortir dècades de tenebres per a tots.

Ara, després de tants anys, no podem oblidar els seus noms. Alguns van deixar fills o altres parents, d'alguns altres no en queda cap familiar. Encara hi ha massa opinions que, com escriu la historiadora Rosa Toran, *"amb l'excusa de no furgar en el passat, justifiquen l'existència del greuge i de la humiliació"*.¹ Tenim el deure de tornar la veu a aquells que durant dècades van haver de callar. Les filles d'alguns d'ells ho fan en nom de tots.

■ Francisco Sánchez Costa

■ Lluís Serra Giribert

¹ Toran, Rosa. "Les presons del franquisme" a *L'Avenç*, Barcelona, núm. 275, desembre de 2002. Pàg. 85

JOAN REIXACH PRAT

afusellat al Camp de la Bota el 13 de maig de 1939

ANTONIO MARTÍNEZ MARTÍNEZ

afusellat al Camp de la Bota el 25 de maig de 1939

FRANCISCO BESGA² POZO

afusellat al Camp de la Bota el 25 de maig de 1939

IGNASI FORTUNY CATALÀ

afusellat al Camp de la Bota el 9 de juliol de 1939

FRANCISCO SÁNCHEZ COSTA

afusellat al Camp de la Bota el 2 d'agost de 1939

JOAN NADAL GUIXÀ

afusellat al Camp de la Bota el 24 d'octubre de 1939

JOSEP FRIGOLA AGUILÓ

afusellat al Camp de la Bota el 27 d'octubre de 1939

LLUÍS SERRA GIRIBERT

afusellat al Camp de la Bota el 18 de novembre de 1939

MOISÉS ORCOL ELIA

afusellat al Camp de la Bota el 27 de juny de 1940

MIQUEL QUILES TORMO

afusellat al Camp de la Bota l'1 de juliol de 1940

MIQUEL EROLES SORRIBES

afusellat al Camp de la Bota el 29 de juliol de 1940

JULIÁN ACERO TEJEL

afusellat al Camp de la Bota el 20 de novembre de 1941

JUAN SÁNCHEZ MENDÍA

afusellat al Camp de la Bota el 7 de maig de 1943

² Hi ha documentació que consta com a Verga i Berga

■ Joan Reixach Prat

MONTSERRAT REIXACH BLANQUER

Filla de Joan Reixach Prat

Afusellat al Camp de la Bota el 13 de maig de 1939

El meu pare era molt bona persona, i només tenia una falta, que era polític, d'Esquerra Republicana. Quan van entrar els nacionals al Prat, el 25 de gener, el papa no era aquí. Havia anat a Arbúcies per trobar-se amb el meu germà, però no es van trobar.

La Guàrdia Civil i un del Prat van venir a casa a buscar-lo i, com que no el van trobar, van amenaçar la meua mare. Li van dir en castellà: *"Si no sale su marido, nos la llevamos a usted."* La mama, molt tristament, els va dir: *"Si tinc tres criaturetes, la més gran és la Montserrat."* (Jo tenia 13 anys.) Ells, de molt males maneres, hi van insistir: *"Es igual los colocaremos en un sitio u otro, pero si no sale el marido, viene usted."*

Al cap de pocs dies, el papa va tornar al Prat. Segur que vigilaven per si el podien enxampar. El cas és que si ell va arribar al migdia, al vespre ja el venien a buscar. Érem tots al costat de la llar de foc, sopant, quan van trucar a la porta. Jo vaig sortir a obrir i quan vaig veure aquells homes no vaig saber què fer, jo era una nena de tretze anys esporuguida. Em van dir: *"¿dónde está tu padre?"*, i van entrar a la casa. El van veure assegut i el van agafar. El del Prat que anava amb ells, com fent-li un favor o com qui dóna un caramel, li va dir que no l'emmanillarien, que estigués tranquil i que el portaven cap a l'Ajuntament. Se'l van emportar i ja no el vaig veure mai més.

La mama, l'endemà, el va anar a veure a la presó del Prat i llavors ja se'l van endur cap a la Model. A la Model va estar moltes vegades incomunicat. La mama el va veure comptades vegades. Durant els cinc mesos que el pare va estar empresonat, la mama es trobava molt sola. Jo era una nena, però m'havia de cuidar de les meves germanes petites i quan la mama tornava de la Model havia d'estar per ella, perquè venia desfeta. Algunes vegades, quan la mare anava a la visita, li deien que ja podia marxar, perquè el pare estava incomunicat i no el podria veure.

La mama va fer gestions on va poder per intentar ajudar el papa. Va haver-hi gent del Prat que hi va intervenir, com el Molas, que va ser una gran persona i va fer tot el que va poder; també van intervenir mossèn

Josep M. Homs i el meu oncle de Vic, que també era capellà i que va venir per fer costat la família. Ells tampoc no van poder fer res.

La meva mare tenia molta amistat amb la senyora Paquita, la dona del Joan Bruxola. Un dia, això era a primers de maig, la mare li va explicar el seu neguit: feia tres setmanes que a la Model no li donaven la roba bruta del pare i pressentia que li havia passat alguna cosa.

A la setmana següent, la mare va tornar a la Model, acompanyada de la senyora Paquita, i tampoc no li van donar cap explicació. Llavors, la senyora Paquita va saltar: *“Per favor, que aquesta senyora ja no pot més. Fa 3 o 4 setmanes que no li doneu la roba. Què passa amb la roba. On és ell?”*

L'home li va dir: *“Vengan ustedes al despacho.”* I li van dir, sense sentiments i sense embuts: *“Su marido está fusilado del 13 de mayo.”* I ja érem a últims de maig.

La meva mare, abans de marxar, em va dir que comprarien les sabates per anar al col·legi.

Jo ja era una nena amb molt coneixement. Quan la mama va tornar amb la senyora Paquita no podia parlar i va caure estesa allà mateix. Quan vaig anar a buscar les sabates i les vaig veure negres, ja no vaig voler preguntar res més, sabia que el meu pare era mort.

Un bon dia van venir els del *“movimiento”* i van aixecar tota la terra del pati, perquè deien que hi havia armes. I d'armes no n'hi havia, perquè al meu pare, una vegada li van oferir una arma per defensar-se si es trobava amb algú i els va dir que no la volia, perquè no n'havia fet servir mai cap. El meu pare no era d'armes. Una gota de sang el feia desmaiar. Era molt bona persona. Per a nosaltres va ser un pare molt bo. Ens va educar molt bé. El meu germà Miquel també explica com ho devia passar, de malament, el pare a la presó. Algunes de les cartes que els va fer arribar tenien una lletra que no era la seva, segurament perquè ell no estava en condicions d'escriure. Això sí, la darrera carta, en què s'acomiadava de la seva dona, la mare, sí que era d'ell; això mostra la serenitat amb què va afrontar la mort.

A la seva mort, les vam passar molt negres, la mama va haver de patir molt i nosaltres vam haver de posar-nos a treballar. Jo ja m'anava fent doneta, veia que tothom anava a La Seda a treballar. I un dia vaig anar a provar-ho, perquè de petita jo hi havia anat a jugar. Li vaig dir a un encarregat que per favor si em podia llogar, que jo estava preparada

per treballar, i em va dir, amb llàgrimes als ulls, com no ho havia vist mai: *“Si et dono feina, salto jo. Ho tenim avisat, que els fills dels polítics no poden treballar, no poden tenir una feina fixa.”* El meu germà era a França. Era una criatura, només tenia 19 anys, però el van fer casar abans de creuar la frontera. Quan escrivia, la mare no li volia dir que havien matat el pare, perquè no tornés i l'enxampessin a ell. Quan, finalment, es va decidir a tornar, la mare va demanar avals, perquè no volia que li passés res de dolent.

Una vegada anava a comprar o no sé on anava i feien una manifestació, aquí, al Prat. Jo vaig dir-me: *“No aixecaré pas el braç, ni somiar-ho.”* I em vaig posar a dintre d'un portal. Un guàrdia civil que ho va veure em va estirar i al mig del carrer em va fúmer una bufetada que no sé com no vaig anar a parar al terra. A mi, això em va quedar molt gravat. Els uniformes no m'agraden, els odio. En tinc motius.

JOSEFINA FORTUNY AYCART

Filla d'Ignasi Fortuny Català

Afusellat al Camp de la Bota el 9 de juliol de 1939

Ara em diuen que puc explicar coses del meu pare. Jo, moltes coses no les recordo, la veritat, ara que n'hi ha d'altres que les cinc molt presents. Per exemple, el meu pare era Ignasi Fortuny Català, una bellíssima persona.

Jo no recordo que feia el pare ni per què el van matar. Només recordo que la meva mare sempre deia: *“Aquesta llengua, Ignasi, aquesta llengua. Que xerres massa!”* La mare també li deia: *“Nasi que tens la llengua massa llarga, cuida't de lo teu i no te'n cuidis dels altres.”*

Quan van entrar els nacionals, sé que la meva mare em va despertar, una nit, plorant. I jo, *“mama, què passa, què passa?”* i vaig veure uns senyors que s'emportaven al meu pare. I la meva mare anava dient *“Ignasi, Ignasi!”* i jo, *“mama què passa?”*, i ella que em contestava: *“Res, no passa res. A Aneu a dormir”*. D'això si que me'n recordo.

De resultes de tot això, ens van notificar que el meu pare era a la presó. A la Model. I com que la meva mare estava castigada i no podia

■ Ignasi Fortuny Català

sortir del Prat, hi havia d'anar jo. La meva mare cada setmana em feia anar a la Model a veure el pare i a portar-li la roba neta en un paquetet i a recollir-ne la bruta. Llavors, jo tenia 12 anys, i recordo les entrevistes que tenia amb el meu pare. Ell sempre deia: *"Filla, com esteu?"* Jo li preguntava que com estava ell, però sempre em deia el mateix: *"No patiu per mi. Jo estic bé. Per mi, no patiu."* Això sí que m'ho havia dit sempre. I una de les vegades jo recordo que li vaig demanar: *"Però, quan vindràs cap a casa? Quan sortiràs?"* I ell em va dir: *"No ho sé, fill meu. Però tant si surto com si no surto, no us n'heu d'avergonyir mai del vostre pare. Que el teu pare no ha fet mai cap mal a ningú."* D'aquestes coses, sí que me'n recordo.

L'última vegada que vaig anar a la presó, el meu pare no va sortir, com sempre, amb els altres presos. Vaig preguntar a algú que hi havia per allí no recordo a qui, perquè no havia sortit el meu pare. En castellà em va dir: *"Mira en esa lista que hay allí y si está el nombre es que está muerto."* Jo vaig fer el que em deia i sí, sí que hi era el nom del meu pare.

Vaig anar de dret cap a casa, però em semblava impossible que el meu pare... És que és veritat, em semblava impossible que el meu pare fos mort. Quan vaig arribar al Prat i li vaig explicar tot això a la mama, ella va dir: *"Que surti el sol per on vulgui. Anem fill meu. Me n'hi vaig."* Ella, per sortir del Prat, havia de demanar permís. Coses d'aquestes...

Però, aquell cop no va demanar permís a ningú, i ens en vam anar totes dues cap a la Model.

Llavors, la que va parlar va ser la meva mare. Es va anar a informar i va venir plorant cap a mi, que estava esperant. I em va dir: *"Sí, fill meu, ja no tenim pare."* Jo li vaig demanar: *"Però, quan s'ha mort?"* No recordo que em va dir, d'això, ja no me'n recordo, *"abans-d'ahir"...*, no ho sé, no recordo res més. Sé que una vegada, la mare, una cosina meva i jo vam anar a Montjuïc, perquè ens havien dit que el pare estava enterrat allà. Un dels enterraments ens va orientar i ens va indicar una fossa comuna on hi havia la gent que havien afusellat el dia que havien mort el pare.

I ja s'ha perdut la vida del meu pare. Ja no n'he sabut mai res més. És tot el que sé.

Llavors, a casa es va passar molt malament. Molt malament. Perquè no hi havia ni cinc cèntims i els pocs que teníem, que eren republicans, ja no valien. Quan hi havia feina al camp o feina per les cases, la meva

mare podia treballar i portar alguna cosa. Però si no hi havia feina al camp, la feinada era nostra. Me'n recordo del blat de moro, que l'aixafàvem i l'aixafàvem i fèiem comuna mena de croquetes i era tot el que teníem per menjar.

Vivíem molt a prop de la plaça de l'Ajuntament, i, abans de la guerra, hi havia el costum d'anar-hi a jugar. Després, me'n recordo que de vegades li deia a alguna noia per jugar i ella, *"no, no; amb nosaltres, no hi jugues"*. Llavors seia en un banc i mirava com les altres nenes jugaven. Però això va durar poc, perquè la meva mare em va posar de seguida a treballar, almenys perquè m'alimentessin. Les amigues van anar desapareixent. Els jocs van durar poc.

Recordo un dia que la meva mare va venir plorant, perquè havia anat a l'Ajuntament a fer no sé quina cosa. Jo tenia la por al cos per tot el que havia passat i li vaig preguntar que li passava. Ella em va explicar que havia parlat amb gent que coneixia de sempre i que li havien dit: *"Senyora hable usted en español."* I la meva mare no en sabia!

ASSUMPCIÓ NADAL ARIÑO

Filla de Joan Nadal Guixà

Afusellat al Camp de la Bota el 27 d'octubre de 1939

El meu pare es va casar una mica gran amb la meva mare, la Victòria, i al cap de quatre anys vaig néixer jo. Jo vaig néixer poc abans de la guerra i un cop acabada, quan encara no havia fet els quatre anys, van empresonar el meu pare. Ell era d'Esquerra Republicana i havia estat regidor a l'Ajuntament del Prat. Crec recordar que ell era regidor d'Agricultura.

Durant el temps en què el meu pare va estar empresonat, amb la meva mare i els meus cosins vam fer unes quantes visites a la Model. Sembla estrany que una criatura de 4 anys es recordi d'haver-hi anat diverses vegades, però tinc records molt vius del que vaig passar allà dintre. Era estiu i feia una calor insuportable. Sèiem al terra mentre fèiem cua al carrer Entença, tot esperant que ens deixessin passar a la presó. A l'entrada tot eren crits, sorolls, molta gent... La meva mare i els meus

■ Joan Nadal Guixà

parents de Piera, on m'estava jo, que ens acompanyaven, tots esverats, buscant la sala per tenir la visita amb el meu pare.

Anàvem a una sala bastant llarga, amb tot de reixes molt espesses. Nosaltres ens posàvem a una banda, darrere d'una barra de ferro per on passejava un senyor que feia com si ens vigilés, per cert, que després vam saber que ell també era un pres. Aleshores, la mama parlava amb el papa. Tothom cridava, perquè a cada finestra, de vegades, hi havia fins a tres presos parlant amb la família. I quan tocaven un timbre, no recordo si era passada una mitja hora o menys, s'emportaven els presos cap a dintre i els familiars havien d'anar cap a fora. Aquell senyor que vigilava, moltes vegades m'agafava a coll i m'atansava a la reixa del meu pare i el meu pare em besava i per aquells foradets de la reixa, em donava un paperet blanc, de fumar, enroscat, i em deia: "*Dóna-li a la mama,*" Jo no el llegia, però el que posava m'ho puc imaginar.

Quan sortíem, recordo que feia molta calor. La mama anava a un despatx que hi havia a l'entrada a buscar la roba bruta del pare, per rentar, i a portar-li la neta i un paquetet amb les quatre coses que havíem pogut aconseguir.

Durant tot el temps que el meu pare va estar empresonat, com és de suposar, la meva mare va recórrer a molta gent demanant que l'ajudessin: que diguessin la veritat sobre el meu pare, que era un home bo i que només tenia uns ideals, que eren de respectar. A molts llocs li van tancar les portes. Més ben dit, no a molts, a tots. Però a molts, no els ho podem tenir en compte: en aquells temps eren pocs els que s'atrevien a fer res per por de no ser perseguits ells també!

El dia 27 d'octubre de 1939 la meva mare se'n va anar a la Model. No recordo si tenia visita o no, però hi va anar a portar un paquet. En comptes d'acceptar-li, com passava sempre, li van retornar les poques pertinences que tenia el meu pare a la presó, tot fent-li saber que el meu pare ja era afusellat. Quan va arribar a casa, totes les veïnes van venir per fer-li companyia i donar-li el condol. Va venir família de Piera i tots els amics del Prat.

El que tinc més present és el dia que la meva mare va començar a tenyir les coses de negre. Això és molt cru per a una criatura de 4 anys. Recordo que tenia un vestit rosa, preciós, molt de nena. La meva mare

el va posar dintre d'una olla: l'hi va posar de color rosa i el va treure de color negre. Jo m'atansava a l'olla tot buscant a dins el meu vestit rosa... Llavors vaig saber que el meu pare era mort, perquè tot era plorar, tot era abraçar-me, i abraçar-se l'un a un altre.

Si aquí s'hagués acabat tot, encara. Llavors van venir els registres a casa meva. Recordo un dia de matí... Van trucar a la porta. Eren dos homes, van entrar amb empentes i van començar a obrir calaixos i a remenar-ho tot. La meva mare i jo estàvem soles, però de seguida va venir una veïna a fer-li costat. Teníem un perrill petitet penjat i ells el van despenjar i se'l van endur. Fins i tot van agafar unes espadenyas negres de la mama, perquè ella anava tota de negre i, en sortir, aquell senyor (dic aquell senyor per no dir-li per un altre nom) les hi va retornar, potser perquè li va fer pena.

A mesura que et vas fent gran, que ja vas llegint i comences a saber coses, tens més inquietuds... i li vaig preguntar a la meva mare, i ella sempre em va respondre: *"El teu pare era un home bo, un home que mirava pels altres, que mai no havia matat ni robat."* La meva mare em va explicar que el pare no havia volgut marxar del Prat, perquè aquí havia format la seva família quan ja era una mica gran, i per això sempre li deia: *"Ara que tinc una família, com l'haig d'abandonar?"* Això és el que em deia la mare i, jo, sempre ho he cregut així.

La meva mare sempre va tenir molta por que jo digués que al meu pare l'havien afusellat. Aquella por, la va tenir fins a l'últim moment.

Recordo que quan tenia 12 anys, vaig agafar una paràlisi i em van haver de portar a un metge a Barcelona. I allò que fan els metges que per fer l'historial volen els antecedents de la família. La meva mare anava de negre de cap a peus i el metge anava demanant per les malalties de tots, i quan li va preguntar: *"i el seu marit?"*, ella va dir: *"és mort,"* i llavors el metge li va preguntar de què havia mort. Abans que jo pogués dir res, la meva mare va saltar com una lleona: *"del cor."* I aquí em va tallar. Quan vam sortir a fora, el primer que li vaig dir va ser: *"mama per què ho ha dit, si el papa..."* I ella em va tallar: *"Ningú no n'ha de fer res."*

A mi, el que em sap greu és que la meva mare se'n va anar d'aquest món encara amb aquesta por d'aixecar el cap i de parlar. Això és el que mai més hauria de tornar a passar. Ni en aquest poble ni en cap lloc del món.

MARIA PERALTA ACERO

Neboda de Julián Acero Tejel

Afusellat al Camp de la Bota el 21 de novembre de 1941

El meu oncle feia de xofer per al sindicat, per a la CNT. Durant la guerra, una nit, van venir uns homes del sindicat, perquè portés el cotxe: anaven a buscar gent per matar-la. El meu oncle s'hi va negar, però el van amenaçar amb una pistola que li van posar al damunt del pit. Veient en perill la seva vida, perquè la vida se l'estima tothom, el meu oncle no va tenir altre remei que conduir fins a Montjuïc. Ell, però, no es va bellugar mai de dins del cotxe. Tots els homes que portaven van ser afusellats, menys un que es va poder amagar dintre d'un nínxol i que va poder salvar la vida, perquè, a les fosques, no el van saber trobar.

Quan van entrar els nacionals, el meu oncle no va fugir. Tenia la consciència molt tranquil·la, perquè ell no havia mort ningú. Tot i així, el van detenir i el van portar a la presó Model. Durant el consell de guerra, l'home que aquella nit havia salvat la vida amagat dins d'un nínxol va declarar a favor del Julián, explicant que ell no havia participat en els afusellaments. Però va haver-hi una altra persona que va començar a dir que sí, que ho havia fet, mentre que l'altre insistia que no. Van arribar a fer un acarament entre ells, però no va servir de res, el van condemnar igualment.

A la presó, l'anàvem a veure sempre què ens deixaven i li portàvem cada setmana el paquet, una mica de tabac i la roba neta. Quan els seus fills l'anaven a veure al matí, hi anava la meva àvia, que li portava les coses i es quedava fent cua per poder entrar a la visita de la tarda. Jo acompanyava la tieta i els dos fills, perquè la nena era molt petita i la portava a coll.

Quan ja va tenir la pena de mort, quan hi anaves, ell sempre et deia: “*Em mataran.*” i tu, què li havies de dir. Miràvem de donar-li ànims i li dèiem: “*No siguis així, que a tu no et portaran.*”. Però ell era molt conscient de com anaven les coses i ens deia: “*Quina bena més grossa que teniu als ulls, que no us adoneu que em portaran a matar. Que vosaltres no sabeu el que és que cada matinada sents en tal.... i que aquest marxa i ja no torna.*”

■ Julián Acero Tejel

No recordo si ens van avisar que era mort ni si ens ho van dir quan anàvem a portar el paquet. El que sí que sé és que la mama i la tia se'n van anar al cementiri de Montjuïc, perquè, d'una manera o altra, les devien avisar que l'havien portat allà. Perquè els mataven al Camp de la Bota, però els enterraven a Montjuïc.

Elles van anar cap al lloc on creien que devia ser el seu grup. Llavors van demanar per veure'l, però els van dir que no. Elles van continuar insistint i la meva tieta plorava, però no hi va haver manera. Al final, aquell home hi va accedir, però els va dir: *"Per favor, no em plorin –volent dir que no fessin soroll. Els hi ensenyaré, però jo m'hi jugo el lloc."*

El van veure amb el tir de gràcia i després es van fixar que estava amb els punys tancats i premuts contra el pit, com encongit... És molt trist haver de veure una cosa així..., sobretot per a una dona jove, amb dos fills, que veu com li maten el marit d'aquesta manera.

.....

La mort del marit o del pare va ser un cop emocional molt fort per a unes dones que van haver de patir, en pocs anys, canvis radicals a les seves vides. A aquest cop emocional, s'afegien les dificultats econòmiques derivades de la desaparició física del cap de família o de la persona que tenia la major responsabilitat en el seu manteniment. De la nit al dia, moltes d'aquestes famílies es van trobar soles, amb canalla petita, sense recursos econòmics, sense haver treballat fora de l'àmbit domèstic i, en molts casos, sense una formació professional (en els casos extrems eren analfabets).

El 9 de febrer de 1939 es va aprovar la **Ley de responsabilidades políticas** que s'aplicava a "(...) *las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde 1 ° de octubre de 1934 y antes de 18 de juliol de 1936, contribuyeron á crear ó á agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima á España y de aquellas otras que, á partir de la segunda de dichas fechas, se hayan opuesto ó se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos ó con pasividad grave*" (Título I, Capítulo I, artículo 1).

Ultra partits i sindicats del Front Popular, la llei era prou àmplia per ser aplicable a la totalitat de la població republicana. Especialment dramàtica era la situació de les persones que es trobaven a les presons o que havien estat executades. L'article 4, del capítol 11, deixava clara l'aplicació de la llei, i ben pocs s'escapaven a les múltiples circumstàncies inculpatòries. Un dels grups que es veien afectats era el de totes aquelles persones que es trobaven en el cas d'"*Haber sido ó ser condenado por la jurisdicción militar por algunos de los delitos de rebelión, adhesión, auxilio, provocación, inducción ó excitación á la misma, ó por los de traición en virtud de causa criminal seguida con motivo del Glorioso Movimiento Nacional.*"

A la pràctica, això volia dir que qualsevol persona que hagués estat jutjada per un tribunal militar, fos quina fos la seva condemna, havia de seguir, a continuació, un procés civil.

Les sancions s'agrupaven en tres categories (segons l'article 8, del capítol III):

“GRUPO I. (Restrictivas de la actividad.) Inhabilitación absoluta. Inhabilitación especial.

GRUPO II (Limitativas de la libertad de residencia). Extrañamiento. Rele-gación a nuestras Posesiones africanas Confinamiento. Destierro.

GRUPO III (Económicas). Pérdida total de los bienes. Pago de cantidad fija Pérdida de bienes determinados.”

Una condició de la llei era que les sancions no eren excloents i, per tant, sempre s'aplicava la sanció econòmica i s'hi podien afegir les altres. El fet d'estar mort, en aplicació d'una sentència d'un tribunal militar, no era cap eximent de l'aplicació d'aquestes sancions, ans al contrari: era un motiu que portava directament a l'aplicació del tercer grup de sancions. L'article 15 s'encarregava de deixar-ho ben clar: *“Las sanciones económicas se harán efectivas, aunque el responsable falleciere antes de iniciarse el procedimiento ó durante su tramitación, con cargo á su caudal hereditario,y serán transmisibles á los herederos que no hayan repudiado ó no la hayan aceptado á beneficio de inventario. No obstante la aceptación de la herencia, si alguno de los herederos hubiere prestado eminentes servicios al Movimiento Nacional, ó demostrase su anterior y pública adhesión á los postulados del mismo podrá solicitar excepción en cuanto a la parte de aquélla que le correspondiera.”*

La llei tenia efectes retroactius i era tan ampla en el seu desenvolupament que podia ser aplicada a qualsevol càrrec públic, polític o sindical, qualsevol persona que hagués defensat activament la República i a tots els que van travessar les fronteres fugint de la repressió. Això va fer que joves com en Miquel Reixach, que havia marxat a França amb el seu batalló, no poguessin tornar al Prat a ajudar la seva família després de l'afusellament del pare. En aquest cas, com en molts d'altres, la seva mare no li va voler comunicar la notícia per por que el fill volgués tornar i fos, també, represaliat.

Per si de cas no quedava prou clar, l'article 4, del capítol II *"De las causas de responsabilidad y de las circunstancias que la modifican"*, inclou entre l'extensa llista d'afectacions, algunes tan àmplies com:

"Haber realizado cualesquiera otros actos encaminados á fomentar con eficacia la situación anárquica en que se encontraba España y que ha hecho indispensable el Movimiento Nacional" i per no deixar cap escletxa al dubte *"Haberse opuesto de manera activa al Movimiento Nacional."*

Les cases dels afusellats al Camp de la Bota van ser inspeccionades i registrades en diverses ocasions. Els registres anaven a càrrec de la Guàrdia Civil, acompanyada d'algun falangista local. L'Assumpció Nadal recorda com es van endur de casa seva un pernil petit que tenien penjat a la cuina i unes espadenyes que la seva mare s'havia tenyit de negre pel dol del marit; en el darrer moment, el falangista se'n va penedir i les hi va tornar... , però no el pernilet! La Montserrat Reixach recorda també diversos registres a casa seva, en especial al taller del seu pare. En una de les requises es van endur una màquina d'escriure que durant anys, com ella mateixa va comprovar, va estar a les oficines de l'Ajuntament.

La situació era encara més greu per a l'Ezequiela Aycart, la dona de l'Ignasi Fortuny, que, a més del marit que li acabarien afusellant, tenia un germà represaliat. Ella estava confinada i no podia sortir del Prat sense autorització de l'Ajuntament. A més, estava obligada a fer feines de neteja a cases de coneguts dretans de la població. Aquestes feines, òbviament, no les podia cobrar i això dificultava encara més el manteniment dels fills. Per això, les visites al pare, a la Model, les havia de fer la Josefina, que tenia llavors 13 anys. Quan li tocava anar a veure el pare, la mare li preparava un farcellet amb una mica de menjar, si podien, i amb la roba neta; a la tornada, ella portaria la roba bruta per rentar a casa. Ella va ser la primera a saber que el pare havia estat executat i qui va haver de donar-li la mala notícia a la mare.

La principal dificultat de les dones era la supervivència i haver de tirar endavant els fills amb el dolor de tenir els marits presos i, més tard, morts. Totes elles, sense excepció, encara que no ho haguessin fet abans es van haver de posar a treballar. Els diners de la República no valien i

els pocs béns que tenien els havien estat confiscats. Les filles ben aviat van haver d'ajudar anant al camp a recollir mongeta tendra i en totes les feines que calgués.

En aquells anys, la major part de la classe treballadora vivia en cases de lloguer i no tenien propietats. Els lloguers no sempre es podien pagar i moltes dones es van trobar al carrer. En alguns casos, van poder anar a viure a casa d'un parent. La dona del Julián Acero, mentre treballava al camp i feia feines a les cases, deixava els fills a càrrec dels pares de la Maria Peralta i tota la canalla es va criar junta. En Julián tenia dos fills petits, un nen que va néixer el 1932 i una nena que ho va fer el 1937 i que va morir molt petita, després de la guerra.

Durant la guerra, molts nens i algunes famílies senceres havien vingut a Catalunya, procedents de diferents llocs de l'Estat, fugint dels atacs feixistes. Moltes d'aquestes persones van ser instal·lades provisionalment en edificis públics i a d'altres els van deixar les cases que havien abandonat famílies dretanes. Al Prat també s'hi van instal·lar refugiats. En acabar la guerra, abans de retornar-los a les seves localitats d'origen, les autoritats franquistes els van reinstal·lar a cases de presos republicans. Als problemes de convivència que això va ocasionar, calia afegir-hi les dificultats derivades de la pròpia supervivència. Montserrat Reixach encara recorda els nombrosos problemes que va ocasionar una nombrosa família de Madrid que van tenir durant força temps a casa.

La canalla i les jovenetes recorden la impactant presència dels regulars moros al Prat. Eren homes de pell molt fosca, bruts i amb una vestimenta molt peculiar, de la qual destacaven una gran capa i els turbants. Venien precedits d'una terrible fama com a responsables d'accions molt violentes en els pobles que tenien el dubtós privilegi de ser alliberats. De fet, les tropes franquistes deixaven actuar primer les tropes mores amb dret a conquesta i en molts llocs van ser responsables de veritables atrocitats. Al Prat, al costat de Barcelona, calia mantenir el bon nom de les tropes ocupants i no es va produir cap d'aquests actes vandàlics. De fet, algunes de les dones de presos van aprofitar la seva estada al Prat per guanyar uns calerons rentant-los la roba. Les mares de la Josefina Fortuny i de la Montserrat Reixach deien a les seves filles que no els havien de tenir por, perquè gràcies a ells podien menjar. Ells portaven el

■ Francisca Blanquer Carbonell, vídua de Joan Reixach Prat

■ L'Assumpció Nadal i la seva mare es van fer un retrat, i hi van afegir una foto del pare i la van enviar a la Model, on el pare estava empresonat.

sabó, que les dones aprofitaven per fer també la bugada de la família, i, de vegades, xocolata per als petits.

Els soldats moros tenien el lloc de comandament al carrer de Mossèn Cinto i allà menjaven el ranxo; quan acabaven, repartien el que havia quedat. S'hi van estar força temps al Prat i, de cop i volta, un dia van marxar.

Les dificultats econòmiques eren tan grans que moltes dones es van haver de dedicar a l'estraperlo, com recorda, amb orgull, Montserrat Reixach. La seva mare i altres dones anaven amb tren a buscar arròs, oli i altres productes, cap a Tarragona i Lleida, i després els venien a Barcelona. Acostumaven a tenir unes botigues conegudes on els ho compraven tot i, també, venien a alguna casa concreta que els demanava algun producte determinat. Havien de vigilar molt amb la Guàrdia Civil. Moltes dones van ser jutjades i empresonades per estraperlo. El més freqüent era que a l'estació de França les regressivein i els prenguessin tot el que portaven. La mare de la Montserrat Reixach alguna vegada que tenia algun encàrrec concret, s'havia trobat en la necessitat d'anar a casa d'algun d'aquests guàrdies civils a recomprar el que havien confiscat i que s'havien apropiat.

A l'Assumpció Nadal, mentre el pare va estar empresonat i un temps després de la seva execució, la seva mare la va portar a Piera, a casa d'uns parents, perquè en tinguessin cura. Mentrestant, la mare treballava en el que podia i l'anava a veure sempre que li era possible. Temps després, es va morir una germana de la mare, que vivia al Prat i que va deixar dues nenes petites, la menuda encara ni caminava. A la mare de l'Assumpció, tothom li recomanava que es casés amb el Tomàs, el vidu. Fins i tot el rector de la parròquia li deia: *"Pensa en aquestes criatures. fes-ho per elles, fes-ho per les teves nebodes."* Ella no en tenia cap ganes, de casar-se, i havia dit més d'una vegada que no es casaria mai més. Al final, però, s'hi va casar, pensant sobretot en les nenes i que, per fi podria tenir amb ella l'Assumpció. Havien passat cinc anys i l'Assumpció no havia pogut passar la infantesa amb la seva mare. Per això, li costava fer-li festes les poques vegades que l'havia pogut veure.

L'Assumpció recorda amb molta pena aquesta etapa de la seva vida: *"Quan venia la mama jo l'havia d'acompanyar a l'estació i tornar sola a casa. Llavors podies anar pel carrer tranquil·lament encara que fossis petit. Jo pen-*

sava: 'uf, fins a l'estació', jo li deia: 'miri, mama, veu aquella tartana que hi ha allà –o el que fos– “l'acompanyo fins allà i me'n torno” No voler ni arribar a l'estació! I, és clar, la meva mare veia que cada mes que passava se li n'anava l'afecte de la seva filla. Llavors, en casar-se amb l'oncle, va ser quan vaig tornar al Prat. Amb nou anys, posa't en una casa amb un home que no coneixia, amb una mare per la qual no sentia amor i amb dues criatures, una més gran que jo i jo i l'altra més petita, i jo al mig. Ningú no sap el que he passat en aquest sentit! Llavors la meva mare em volia recuperar, però jo més aviat me la mirava una miqueta estranya. A còpia de temps, ens vàrem apropar, però jo he sentit molt tot el que no li vaig saber donar, l'he plorada i la ploro.”

Totes les filles més grans es van haver de posar a treballar. Les que, per edat, ho van fer primer, van tenir moltes dificultats per entrar a les dues grans fàbriques del Prat. La Montserrat Reixach ho va intentar a La Seda, però li van fer saber que tenien prohibit donar feina als fills dels *polítics*, per això va haver d'anar a treballar al camp. La seva mare era teixidora i passadora, i com que aquí no es podia guanyar la vida, va decidir portar la família a Sabadell. A Sabadell, la mare va trobar feina de seguida i la Montserrat va aprendre de seguida a teixir i a cosir peces, i també es va posar a treballar. Explica la Montserrat que, per a la família, marxar a Sabadell va ser com anar a fer les *Amèriques* i que tant de bo ho haguessin fet abans. A Sabadell, s'hi van estar dotze anys i llavors, amb la Montserrat ja casada, van marxar a Suïssa, amb un contracte de treball com a cosidora. L'empresa que la va contractar els va proporcionar un pis, on van estar trenta-dos anys. Van tornar perquè el marit de la Montserrat estava delicat de salut i volia tornar a Catalunya. La mare va morir sis anys més tard, a Suïssa. Mai no va voler tornar en vida. La Montserrat plorava quan portava en el viatge de retorn les seves cendres, que després van escampar a Montjuïc, al fossar on hi havia les despulles del seu pare, perquè reposessin junts.

La Josefina Fortuny encara era una nena i ja havia d'ajudar la mare. Feia tot el que li oferien al camp, però la seva mare patia perquè no s'alimentava bé i estava fent la creixença. Per això, va aprofitar l'oportunitat que li van oferir d'anar a cuidar els nens d'una família pratenca ben situada. En aquella casa, s'hi va estar un parell d'anys i, a més de tenir cura dels nens, havia de fer de tot. Després va passar a treballar a casa d'una

■ Montserrat Reixach amb la seva germana petita, Francesca, a l'escola nacional de nenes del Parc, abans de la Guerra.

amiga de la seva mare que vivia a Barcelona, fins que un dia, un veí del carrer li va oferir la possibilitat de trobar-li feina a La Seda. Quan va tenir l'edat, va entrar a la fàbrica. Després de casar-se i amb una filla petita, va deixar la fàbrica, però va continuar fent feines des de casa. Durant un temps, es va dedicar a vendre bosses que li enviaven en tren des d'una fàbrica de Burriana i que ella distribuïa a botigues de Barcelona.

A les dificultats de subsistència calia afegir-hi el rebuig d'una part de la societat pratenca. L'Assumpció Nadal recorda un cas que li va explicar la seva mare i que li havia dolgut molt. Una de les nits que tornava tard de Piera, de veure-la a ella, hi havia un grup de gent a la plaça. Era tard, cap a les deu, i ella era una dona jove, de 37 anys. El grup va fer comentaris sarcàstics sobre d'on deuria venir la *vídua del Nadal* a aquelles hores de la nit.

L'Assumpció tenia quatre anys i se'n va estar cinc a Piera, després que matessin el seu pare. El seu oncle també va estar un parell d'anys a la presó, així que a la casa, només hi havia dones. La seva tieta, la Delfina, la va fer anar a escola. Era una escola nacional, com s'anomenava llavors

l'escola pública, i hi havia un porter. Aquell home, quan entraven els més petits els donava un caramellet, però a ella la passava de llarg. Això es repetia cada dia i a ella li queien les llàgrimes. Quan tornava a casa, li explicava a la seva tieta i ella, llavors, anava cap a la cuina i trencava un bocinet petit de xocolata, perquè aquella rajoleta havia de durar molts dies i li deia: *"Té, no tens caramel, però tens xocolata."* L'Assumpció continuava explicant com un dia, aquell home (potser se li deuria girar el cervell!) li va donar un caramel i la resposta de la nena va ser: *"La meva tia Delfina diu que no agafi res de vostè"* i li va rebutjar el caramel, i va continuar caminant molt digna.

La Josefina Fortuny també recorda un cas: *"Un dia, la meva mare va venir plorant de l'Ajuntament i jo li vaig dir: 'Mama, per què plores?' Ella em va explicar com un dels funcionaris no la volia atendre en català. Ella li havia dit: 'Tu ets del Prat, has viscut aquí tota la teva vida i ens coneixes de sempre.' Però ell li va replicar: 'Hábleme usted en castellano!' I ella encara hi va tornar: 'Però, escolta, en quin castellà t'he de parlar? Que no em coneixes?' I li va dir una altra vegada: 'Hábleme usted en castellano o váyase!' I ella, pobra, va haver de marxar, perquè de castellà no en sabia."*

Fins i tot la canalla els feia el buit. La Josefina recorda com algunes de les nenes de la seva colla, ara, no volien jugar amb ella i s'havia de quedar asseguda en un banc mirant com jugaven les altres nenes. D'altres vegades, les nenes li feien burla i li deien: *"tu no jugues, que no et saps amagar"* o *"tu no, que no saps saltar a corda"*. Sovint eren les mares les que inculcaven aquestes idees a la canalla. Això va durar poc temps, perquè ben aviat es van haver de posar a treballar i va quedar poc temps per al joc i, al final, totes van acabar fent una colla amb amics que no les rebutjaven per tenir un pare a la presó o a qui havien afusellat. La Montserrat recorda la seva colla d'amics i d'amigues amb afecte. A casa seva passaven moltes privacions i ella no sempre podia tenir les coses amb què els agradava presumir a les noies de la seva edat. La Montserrat no tenia sabates i feia servir unes espadenyes; per això, les seves amigues van organitzar un ball en què tothom havia d'anar calçat amb espadenyes, perquè ella hi pogués anar sense sentir-se malament.

Quan es van fer més grans, els problemes els tenien quan anaven a ballar, sobretot a l'Artesà. A la pista de ball, s'havien de quedar a la

■ Ezequiel Aycart, vídua d'Ignasi Fortuny

part de fora, perquè al mig es posaven els pagesos de dretes, que no els deixaven lloc i donaven empentes a algunes parelles. Al final, ja es col·locaven directament a la banda de fora o, durant la Festa Major, anaven a l'envelat, on hi havia més barreja social.

Cap d'elles, per sort, va tenir cap problema amb les seves parelles respectives. La Montserrat Reixach en va tenir algun, al Prat, a l'hora de sortir amb segons quins nois, perquè la família s'hi oposava, a causa del seu pare. Però després, quan es va instal·lar a Sabadell, la cosa va canviar del tot. Al que seria el seu marit, el va conèixer quan ja feia un any que hi vivia. La família del noi era més aviat de dretes, però ella els ho va dir ben clarament: *"Al meu pare el va afusellar en Franco, perquè era republicà, perquè era polític, per res més que per política."* I al seu xicot li va plantar: *"Jo del meu pare n'estic molt orgullosa; si a tu no et convé, perquè els teus pares hi troben pegues, ara és l'hora. Ja que tu m'has demanat per sortir ara és l'hora de posar les coses clares, si et convé bé i sinó ja ho podem deixar."* Ell ho va comentar a casa seva i van seguir junts, però sempre hi va haver aquella cosa... Ella quan parlaven de política a taula i quan sortia el tema de Franco, s'aixecava i se'n anava amb qualsevol excusa, fins que el seu home es va posar seriós i ja no se'n va parlar més. La Montserrat sempre va agrair que al seu home no li agradés la política, perquè ja en tenia prou amb tot el que havia passat amb el pare.

La Josefina Fortuny no va tenir problemes, tot i que la seva història era coneguda al Prat. El seu home també la sabia i ni a ell ni als seus futurs sogres no els va importar gens. El seu marit havia nascut a Barcelona, però la família venia de Nonaspe, un poblet de la Franja.

La Maria Peralta havia tingut un altre xicot, abans de casar-se, però el va deixar perquè era molt gelós i sempre l'estava controlant i no suportava que ballés o parlés amb altres nois. A ella, l'afusellament de l'oncle no li va representar cap problema, tot i que la família del seu futur marit era molt religiosa. Venien de Castellvell del Camp, prop de Reus, i ella els ho va explicar tot durant el festeig. Ells sempre es van estimar molt la seva tieta, la dona del Julián. La Maria es va casar de curt, l'any 1951. Algunes persones de la seva família anaven justes de recursos i, a més, el seu avi tenia un problema als peus que l'obligava a anar amb espadenyes. Així que, per no fer-los un lleig, va preferir fer una cerimònia més modesta.

La història de l'Assumpció Nadal és molt bonica. De molt petita, acabada de tornar de Piera, anava a buscar el pa del racionament al Forn Nou, abans d'anar a l'escola. L'Àngel, el seu futur marit, repartia la llet de cal Pau Baró per les cases. Ell anava dalt d'un carret i sempre la saludava quan es trobaven pel camí. Més tard, quan van fer la comunió –es portaven tres mesos–, ell li va fer arribar, fent servir una cadena d'amigues, una estampa de la Mare de Déu de la Salut. Després va passar un temps en què no es van tornar a veure. Mentrestant, l'Assumpció passava els estius a Piera i allà es va fer un noviet, però aquella relació estival no tenia futur. Al final, l'Àngel va tenir prou valor per demanar-li per sortir en un ball de l'Artesà, i això que ell no era gens ballador! En aquell temps, l'Àngel no sabia res del seu pare i veia que l'Assumpció no anomenava pare al marit de la seva mare. Un dia que ell es va atrevir a preguntar-ho, la mare de l'Assumpció se'l va endur i li va explicar tot. De fet, li va explicar més coses al noi que a la seva pròpia filla. L'Assumpció pensa que això era perquè ell la sabia escoltar millor, mentre que ella s'esverava de seguida.

Per a totes elles, el dia del casament va ser molt important i van intentar donar-li tota la solemnitat que van poder. L'Assumpció es va poder casar amb un vestit blanc i llarg, de *Santa Eulàlia*, una de les millors botigues d'aquells anys, perquè la seva germanastra Pietat hi treballava i li va poder aconseguir a bon preu. El Pepet del Cafè del Pont havia estat amb el seu pare a la Model i, per això, li va fer molta il·lusió que triessin el seu restaurant per al convit de noces.

La Josefina Fortuny va haver de fer esforços econòmics, perquè en aquells anys anaven justos de diners. La festa de casament la van fer al pati de casa, hi van improvisar un cobert amb bardisses i canyes. La Seda regalava cada any, amb el lot de Nadal, una peça de roba, i aquell any li'n van donar una de color blanc setinada. La Pepeta de cal Ruc, que vivia al costat de casa seva, li va fer el vestit com a regal de casament.

La Montserrat Reixach es volia casar de curt i amb una festa senzilla, perquè el pare no hi era i tampoc no tenien diners. Però els pares del nuvi van voler casar bé el primer fill. El seu futur marit i els seus pares la van convèncer i li van muntar un casament tan maco com van poder, per fer-la feliç. Ella ho va agrair, però en un dia tan assenyalat, encara va trobar més a faltar el pare.

■ Maria Peralta, amb el seu marit, David Siré, i la seva cosina, M. Rosa González, l'any 1944, totes dues eren nebodes de Julián Acero Tejel

A la Montserrat la va portar a l'altar el seu germà Miquel; a la Josefina, l'oncle Blaiet, germà de la seva mare i que no tenia fills; a l'Assumpció, el seu padrastre. L'única que hi va anar acompanyada del pare va ser la Maria.

A les festes assenyalades, i més encara en un fet únic com el casament, era quan més es trobava a faltar el pare.

El dia de Tots Sants era especialment difícil de passar. La mare i la dona del Julián anaven sempre a Montjuïc. La resta del temps no en parlaven gaire. Els fills del Julián eren molt petits i la mare es passava tot el dia a fora, treballant. Molts veïns pagesos la van ajudar. La nena va morir amb nou anys i el noi més aviat se'n va estar sempre de parlar del tema. La Maria recorda com ella i el seu cosí anaven per les cases portant estampes per recollir uns quants calerons per a la comunió del noi. La tia de la Maria era una dona molt discreta i mai no va voler ni tan sols reclamar la pensió que, amb la democràcia, van donar a les vídues. A qui no podia veure, era a l'home que va delatar el seu marit i el va acusar injustament: sempre que podia, quan es creuaven, escopia.

La mare de la Josefina no anava a Montjuïc, però mai no faltava una espelma davant del retrat d'un fill mort i de la fotografia del marit. A casa seva no volia que se'n parlés i quan la Josefina feia preguntes, sempre canviava de tema. Això sí, d'amagat, l'Ezequiela plorava molt. A la nit, al llit que compartien mare i filla, la Josefina la sentia plorar. La mare també patia pel menjar, però no volia demanar res fiat per por de no poder-ho pagar. El germà de la Josefina ho va passar pitjor. Ella ja treballava i a la casa on era podia menjar cada dia. El noi, un marrec de dotze anys, no era capaç de racionar el poc menjar que hi havia a casa. La mare marxava al matí a treballar al camp i no tornava fins al vespre, li deia: "*Juanito, aquest tros de pa és per esmorzar, aquest per dinar...*" Però ell, tenia gana i s'ho menjava tot de cop, després anava pels camps i arreplegava tot el que podia. Per això, tenia mala premsa al Prat, però va ser per la necessitat i les circumstàncies.

L'Assumpció no va poder dir *papa* fins que no va ser gran, quan ella i el seu marit van tenir la M. Àngels, i es dirigia així a l'Àngel. Ella, al seu padrastre, li deia oncle, però mai no li va poder dir pare tot i que ell s'esforçava a mostrar-li afecte.

■ Josefina i Joan Fortuny, vestits de dol després de l'afusellament
del seu pare, Ignasi Fortuny

La Montserrat explica amb sentiment la seva experiència: *“A casa es vivia molt tristament; la falta del papa ens va afectar molt, principalment a mi, que era la seva nineta. A casa, festa o festeta que hi hagués, sempre es parlava del papa. A les nenes, a mesura que anaven creixent els parlaven, del pare. La Nuri era una nena que tenia molt de coneixement i molt assenyada, i de vegades em preguntava pel papa. Jo li deia que, al papa, el va matar Franco i que, a casa, abans, estàvem molt bé i que ara teníem, moltes dificultats en tot. També li explicava com, la mama i jo havíem de treballar molt per pujar-les a elles. Eren unes nenes molt eixerides, la Nuri i la Francesca, i els agradava molt l’escola. La Nuri va néixer el 1933 i la Francesca el 1938. La més petita va rebre molt i jo l’havia de cuidar quan la mare anava a treballar. Hi havia gent que es va portar molt bé amb nosaltres, com la Pepeta, la lletera, que ens va donar llet durant dos o tres anys per la petita.”*

La por d’aquelles dones, a les quals havien arrabassat els marits sense saber per què, es vivia a moltes cases i es va transmetre als seus fills. El fill d’en Julián no en va voler parlar mai, del seu pare. La mare de l’Assumpció també tenia por i no en va parlar gaire amb la seva filla, en canvi al seu marit sí, que li va explicar més coses. La filla de la Josefina va saber de gran el que havia passat amb el seu avi. Ella sabia que l’avi havia mort a la guerra i alguna cosa havia endevinat en converses amb l’àvia paterna, que també eren d’esquerres. La història del Camp de la Bota no la va saber fins molt més tard. De petita, veia l’àvia posant espelmes als retrats de la calaixera i li feia por.

Per sort, totes elles han superat la por, però de vergonya, com els volien inculcar els vencedors, no n’han tingut mai. Van perdre una guerra, però pitjor va ser perdre el marit. Van haver de lluitar durament, però van tirar endavant la família. Eren dones fortes i si no ho eren, s’hi van tornar. Van saber fer forts els fills i ara, algunes de les seves filles han pogut parlar sense por, tot reivindicant la memòria dels seus pares i el valor de les seves mares.